

УДК 373.3.014.5:005.592.494-11

Білицька К. М.

ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ (90-ТІ РР. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У статті проаналізовані тенденції розвитку систем початкової освіти у країнах Східної Європи (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.). Охарактеризовано соціалістичну модель освіти у країнах Східної Європи та визначено її позитивні й негативні сторони. Акцентовано, що реформи в системі освіти (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) були спрямовані на подовження терміну обов'язкового навчання й удосконалення заходів для забезпечення того, щоб усі учні отримали знання і свідоцтво про базову освіту.

Визначено, що, хоча країни східноєвропейського регіону мають подібні риси, потрібно враховувати істотні національні відмінності, які перешкоджають широким характеристикам систем освіти. Узагальнено, що реформи в системах освіти зосереджувалися на вирішенні шести основних цілей: зміна змісту навчальних програм; реформування навчальних закладів; гуманізація роботи шкіл; приведення шкіл до «західноєвропейських» стандартів систем освіти; децентралізація управління школою; відновлення в університетах програм з наукових досліджень. Визначено, що освітні системи східноєвропейських країн у багатьох стосунках відрізняються, на що впливають різні навчальні національні традиції та моделі педагогічної освіти.

Ключові слова: тенденції, реформи, система освіти, початкова освіта, країни Східної Європи.

Вивчення тенденцій розвитку системи освіти є основним компонентом подальшого прогресу в усіх галузях суспільного життя. Розвиток суспільства та добробут кожного його члена безпосередньо залежить від якості освіти. У сучасних умовах глобальної наукомісткої економіки галузь вищої освіти й науки є стратегічною для кожної держави. Для проведення реформ у системі вищої освіти важливо, на нашу думку, вивчити досвід країн Східної Європи, де відбулись процеси переходу до ринкової економіки та одночасне реформування системи освіти. Серед цих країн особливий інтерес становить досвід колишніх соціалістичних держав Східної Європи, які пройшли шлях демократичного розвитку, ставши країнами з ринковою економікою, які сьогодні є членами Європейського Союзу. Дослідження системи освіти в країнах Східної Європи, як нам видається, має велике значення для проведення реформ і в нашій країні, тому що Україна і східноєвропейські країни мають близьке геополітичне положення. Так, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р зазначено, що досвід країн Східної Європи (зокрема Польщі та Чехії) свідчить про суттєвий вплив освітніх реформ на розвиток економіки цих країн і конкурентоспроможність освіти на міжнародному рівні [2].

Кінець ХХ ст. для країн Східної Європи став «вибухом нових демократій». Розвиток держав СЄ наприкінці ХХ ст. відбувався одночасно з побудовою громадянського суспільства й із реформуванням систем освіти. Будь-який розгляд тенденцій розвитку освіти в цей період має бути проведений з урахуванням культурної, соціальної, економічної та політичної ситуації в конкретній країні. Більше того, хоча країни східноєвропейського регіону мають подібні риси, потрібно враховувати істотні національні відмінності, що перешкоджають широким характеристикам систем освіти [8, с. 29].

Існує достатньо доказів того, що історичні, соціологічні, лінгвістичні, політичні, економічні й культурні характеристики будь-якого суспільства невіддільні від колективного культурного контексту. Ця реальність є більш очевидною у Східній Європі, де історія, політика, культура та економіка є основою з усіх питань, включаючи систему освіти й освітні дослідження загалом, а також грамотність і навчання населення зокрема. Неможливо зрозуміти сучасні чи майбутні тенденції розвитку системи освіти без вивчення становлення та усвідомлення історично значущих реалій, що впливають на сучасну систему освіти, професійну підготовку педагогів і функціонування закладів освіти [8, с. 33].

У період соціалістичного панування в країнах Східної Європи функціонувала радянська система освіти. Ознакою цієї системи було централізоване адміністративно-командне управління [8, с. 31].

С. Карстен і Д. Майор (1994) охарактеризували вплив радянської моделі освіти критично, автори зазначають, що при соціалізмі істотна шкода була завдана освітнім системам у чотирьох основних напрямках:

- неповні знання через їх нехтування, пригнічення вчителів та учнів, контрольований доступ до інформації й повсюдна цензура;
- затримка розвитку наукових досліджень через обмеження в науковому експериментуванні та впровадженні нових ідей;
- негативний вплив на професію вчителя через втрату престижності педагогічної праці, відсутність поваги до вчителя й вимогання від навчальних закладів запровадження марксистсько-ленінської ідеології;
- утрата моральних цінностей шляхом накладання нових псевдовартісних цінностей [6, с. 71].

Основне завдання для учнів усередині системи освіти полягало в тому, щоб запам'ятати великі обсяги інформації та підготуватися до контрольних робіт. Навчальний план на кожен рік був надзвичайно щільний, учні були під величезним фізичним і психологічним тиском під час його виконання.

Однак тріщини в цьому єдиному освітньому просторі стали з'являтися на початку 80-х рр. ХХ ст., коли Угорщина перейшла до децентралізованої системи управління освітою [8, с. 31]. Освітні реформи

у країнах Східної Європи проводились з упевненістю, що навчальні заклади повинні стати більш гуманними.

Зазначимо, що навіть при жорсткій централізації й типовому навчальному плані система освіти була приводом для великої гордості в більшості східноєвропейських країн. Так, наприклад, у багатьох країнах регіону шкільне навчання стало загальнодоступним лише після Другої світової війни. Радянська модель освіти була егалітарною (егалітаризм (фр. *égalité*, від фр. *égalité* – рівність) – концепція, що пропонує створення суспільства з рівними можливостями з управління й доступу до матеріальних благ усім його членам; протилежність елітаризму) [3, с. 235]. Рівень грамотності в регіоні був одним із найвищих у світі. Незважаючи на ці очевидні успіхи, освіта була орієнтована на реформи, які розпочалися з 1989 р. майже в кожній країні цього регіону.

Рух до освітніх реформ зосереджувався на вирішенні шести основних цілей:

1. Зміна змісту навчальних програм, відмова від марксистсько-ленінської ідеології та переписування історії, розширення літературної бази й збільшення різних інформаційних джерел.

2. Реформування навчальних закладів, які першочергово орієнтувались на зміни в навчальній програмі з громадянської освіти.

3. Гуманізація роботи шкіл, щоб учні мали більше можливостей для активного навчання.

4. Підготовка шкіл до введення західного оцінювання учнів, приведення шкіл до «західноєвропейських» стандартів систем освіти, що дало можливість у майбутньому бути членом в Європейському Союзі.

5. Децентралізація управління школою, надання місцевим органам влади більшої автономії в прийнятті управлінських рішень.

6. Відновлення в університетах програм з наукових досліджень [8, с. 31–32].

Більшість країн Східної Європи прийняли власні програми реформ, які були підтримані західними організаціями, такими як Світовий банк, Інститути відкритого суспільства, Європейським Союзом, Об'єднаним Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та Інформаційною службою Сполучених Штатів (USIA) [8, с. 32].

У східноєвропейському регіоні вчені визначають різні умови розвитку загальноосвітніх навчальних закладів. Так, країни Східної Європи постійно проводять заходи щодо покращення умов розвитку своїх систем освіти. Хоча є випадки, коли держави недофінансують утримання шкіл та університетів, наприклад, у Словаччині, Чехії, Польщі й Угорщині, однак у цих країнах дотримувалися європейських стандартів і впроваджували шкільні реформи [8, с. 31].

Так, у 90-х рр. XX ст. у Бухаресті (Румунія) елементарні школи (початкові школи) часто працювали в три зміни на добу, кожна зміна працює протягом 3 годин. Однак у Румунії у співпраці зі Світовим банком розпочалися амбітні перетворення з модернізації системи освіти, зокрема з професійної підготовки вчителів та управління системою освіти. Було розроблено нові навчальні програми, підручники й впроваджено співробітництво між університетами і школами [8, с. 33].

У Словаччині змінили законодавство у сфері освіти [8, с. 33], де нормативно закріпили підвищення рівня освіти з одночасним підвищенням заробітної плати вчителям. Словацьке міністерство освіти визнало нетрадиційні, інноваційні навчальні програми з підготовки вчителів як кваліфіковані програми.

Протягом 90-х рр. XX – на початку XXI ст. більшість країн Європи здійснили реформи в системі освіти, які були спрямовані на подовження терміну обов'язкового навчання й удосконалення заходів для забезпечення того, щоб усі учні отримали знання і свідоцтво про базову освіту [4, с. 5]. У деяких країнах ці зусилля призвели до інституціоналізації обов'язкової освіти учнів до 18 років (наприклад, в Угорщині). Національні структури початкової освіти і зміст програм початкової освіти (МСКО 1) безпосередньо пов'язані з розвитком обов'язкової освіти. Сьогодні рівень початкової освіти (МСКО 1) починається від 5 до 7 років, є обов'язковим у всіх країнах і, як правило, триває від 4 до 6 років [9].

Окрім кількісного поліпшення рівня освіти, досягнутого через впровадження обов'язкової базової освіти у XX ст., виникли тенденції до якісного поліпшення системи освіти, особливо з другої половини століття. Якість початкової освіти стала важливою передумовою для розвитку суспільства знань. Цей якісний вимір реалізувався шляхом прийняття нової освітньої політики, набору висококваліфікованого педагогічного персоналу, що передбачає впровадження нових організаційних структур у професійній підготовці вчителів і нових методів мотивації діяльності вчителів (наприклад, підвищення зарплати вчителям). Для учнів підвищення стандартів якості освіти відбувалося через розширення методик вивчення мов та інтеграції навчальних програм відповідно до навчальних потреб [4, с. 13–14].

За допомогою реформ системи освіти намагаються вирішувати питання змін за допомогою впровадження нової моделі освіти, заснованої на педагогічній грамотності й принципах системної взаємодії. Так, проєкт Орава [8, с. 34] в Республіці Словаччина – це модельна програма, яка досягає найважливішого рівня реструктуризації системи освіти. Проєкт є комплексним із систематичними заходами, які призначені для здійснення постійних змін, що відображені у взаємодії людей у повсякденному житті.

Інший проєкт «Читання та письмо для критичного мислення» [8, с. 5] являє собою комплексну програму підвищення кваліфікації вчителів, яка зосереджує увагу на критичному уявленні про поточний контекст шкільної реформи, розроблений спеціально для країн-учасниць ЄС.

Основна тенденція в розвитку системи освіти у Східній Європі полягає в тому, щоб відійти від минулої системи освіти і перейти до нової школи, яка готує молодь до демократичного майбутнього. У шкільній системі освіти й системі вищої освіти займаються процесами трансформації, які розпочалися з відкриття угорського кордону до Австрії та падіння Берлінської стіни. Країни регіону назавжди пов'язані історичним минулим, однак помилково вважати цей регіон однорідним. Система освіти намагається реагувати на процеси соціальної реструктуризації й соціально-економічні зміни.

Отже, серед першочергових потреб освітньої спільноти 90-х рр. ХХ ст. був розвиток національних науково-педагогічних досліджень в університетах, удосконалення досліджень з педагогічної теорії та педагогічної практики. Особливо потрібно проводити дослідження для визначення ефективності змін у системах освіти сьогодні, зокрема досліджувати вплив шкільних реформ на навчальні досягнення учнів, ефективність професійної підготовки та діяльності вчителя тощо.

Ми погоджуємось з думкою вченого К. Віколь, що однією з найголовніших тенденцій у розвитку освіти країн Східної Європи є зменшення державних витрат на сферу освіти й неможливість у цих країнах продовжувати субсидіювати всі рівні освіти на 100% їх реальних потреб. У дослідженні автор аналізує дані OECD в період з 1990–2003 рр. [11].

Однак міжнародний досвід показує, що, хоча ці стратегії мають потенціал покращити фінансування та ефективність шкільного забезпечення, вони можуть негативно вплинути на інші пов'язані з освітою аспекти (зокрема рівність доступу). Це є завданням для уряду конкретної країни – вибирати й реалізовувати ті стратегії, які найбільш підходять для кожної країни (тобто ті, які можуть принести більше переваг, ніж утрат, урахувавши індивідуальні особливості цих країн) [11, с. 39–40].

Ще у 2001 р. під час Всесвітнього конгресу ради з порівняльної педагогіки «Нові виклики, нові парадигми: освіта на шляху у XXI століття» (The World Council of Comparative Education Societies «New Challenges New Paradigms: Moving Education into the 21st Century») визначено чотири характеристики глобальних процесів у світовому співтоваристві, а саме:

- сучасний світ – це цілісна соціально-політична система, а тому проблеми, які виникають в одній країні, неминуче призводять до змін в інших країнах;

- використання сучасних інформаційних технологій і засобів масової інформації дасть змогу людям різних країн і національностей приєднатися до одних і тих самих культурних цінностей. Це викликає зміну культурних стереотипів і зміщення наголосів у культурній ідентифікації особистості: рушаються моральні норми і традиції, які склалися в суспільстві, інтенсивно формується світова культура. Це призводить до виникнення конфліктів на міжетнічному й державному рівнях;

- змінюються уявлення людини про простір: він ніби зменшується. Сучасні засоби комунікації дають можливість спілкуватися і працювати на відстані. Тому в усіх галузях економіки зростає міжнародне співробітництво. Створюються передумови для формування єдиного економічного, інформаційного, освітнього простору, для планетарного громадського устрою;

- зниження ролі держави в житті суспільства. Політична й економічна влада все частіше переходить до транснаціональних корпорацій, які починають впливати на траєкторію та характер соціальних, культурних та освітніх процесів у різних країнах і регіонах. Це призводить до опору за збереження автономії з боку окремих людей, народів, держав [5].

Нам імпонують тенденції розвитку систем освіти східноєвропейських країн, які визначені в монографічному дослідженні Т. Десятовим, а саме:

- зменшення ролі традиційних навчальних закладів в освітньо-професійній підготовці й залучення до цієї діяльності інших суспільних структур та інститутів, зокрема інформаційних;

- поява нових підходів до навчання впродовж життя та відмова від жорстких нормативно-організаційних рамок організації процесу навчання;

- адаптивність систем освіти, тобто реформи освіти на випередження суспільних запитів [1, с. 9].

Для нас актуальним є вивчення результатів програми Eurydice, відповідно до якої проводилось дослідження змін у змісті початкової освіти в 10 країнах Європи і світу. Так, у доповіді за результатами дослідження серед багатьох причин реформ змісту освіти визначено такі:

- підвищення рівня навчальних досягнень учнів щодо спрямування на підготовку людини до навчання впродовж життя, наприклад, у Словенії;

- високий рівень автономності початкових шкіл в Угорщині [10].

Зміст освіти в початкових школах країн Східної Європи має тенденцію до зближення за складом навчальних предметів і знань, тобто інтеграцією. Так, наприклад, у Словенії стандарт початкової школи базується на 15 предметах, зміст кожного предмета оновлюється з метою включення до курсу навчання міжпредметних тем та інтегрованих складників. Також визначається тенденція до введення програм громадянського виховання й вивчення іноземних мов [7].

Отже, за останні двадцять років у східноєвропейських країнах відбулися серйозні зміни в усіх сферах життя, які безпосередньо торкнулися системи освіти. Поряд зі змінами загалом освітньої системи, яка намагається відповідати потребам суспільства знань, суттєві зміни відбулися в педагогічній освіті, в тому числі у професійній підготовці вчителя початкової освіти.

Використана література:

1. Десятов Т. М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX століття) : [монографія] / Т. М. Десятов ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Київ : АртЕк, 2005. – 472 с.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>. – 01.05.2017.
3. Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – Київ : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
4. 100 Years of Educational Reforms in Europe: a contextual database Author(s): Christelle GarrousteLuxembourg: Publications Office of the European Union 2010. – 338 pp.
5. About World Council of Comparative Education Societies (WCCES) [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcces2016.org/Home/Menu/40>.
6. Education in East and Central Europe: Changes after the fall of Communism / ditor Sjoerd Karsten, Dominique Majoor. – Munster, Germany. –1994: Waxmann. – 180 p. – P. 71.
7. Hall K. Primary Curriculum and Assessment: England and other countries: Primary Review Research Report 3/1 / K. Hall, K. Ozerk [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.primaryreview.org.uk>.
8. Handbook of Reading Research / Edition Michael L. Kamil, Peter B. Mosenthal, P. David Pearson, Rebecca Barr. – Volume III. – Publisher: Routledge, 2000. – 1024 p.
9. OECD (2002). Education at a Glance. Glossary. Paris: OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/educationataglance2002-home.htm#SOC>.
10. Pepper D. Primary Curriculum Change: Directions of Travel in 10 countries / D. Pepper. – London : QCA International Unit, 2008. – 10 p.
11. Vicol C. 2005 Post-communist trends in education : Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States / C. Vicol. – 2005. – 55 s.

References:

1. Desiatov T. M. (2005) Tendentsii rozvytku neperervnoi osvity v krainakh Skhidnoi Yevropy (druha polovyna XX stolittia) [Tendencies of Development of Continuous Education in the Countries of Eastern Europe (Second Half of the XX Century)] : monohrafiia / Za red. N. H. Nychkalo – Kyiv : Vydavnytstvo «ArtEk». – 472 s. [in Ukrainian]
2. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [Conception of Realization of State Policy in the Sphere of Reforming General Secondary Education “New Ukrainian School” for the Period to 2029] Retrieved from : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>. – 01.05.2017 [in Ukrainian]
3. Politychna entsyklopediia (2011) [Political Encyclopedia] // Redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in. – Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo. – 808 s. [in Ukrainian]
4. 100 Years of Educational Reforms in Europe: a contextual database Author(s): Christelle GarrousteLuxembourg: Publications Office of the European Union 2010 – 338 p. [in English]
5. About World Council of Comparative Education Societies (WCCES) Retrieved from : <http://www.wcces2016.org/Home/Menu/40> [in English]
6. Education in East and Central Europe: Changes after the fall of Communism (1994) / Editor Sjoerd Karsten, Dominique Majoor. –Munster, Germany: Waxmann (p. 71). – 180 p. [in English]
7. Hall K. Primary Curriculum and Assessment: England and other countries : Primary Review Research Report 3/1 / Kathy Hall, Kamil Ozerk. Retrieved from : <http://www.primaryreview.org.uk> [in English].
8. Handbook of Reading Research / Edition Michael L. Kamil, Peter B. Mosenthal, P. David Pearson, Rebecca Barr. – Volume III. – Publisher: Routledge, 2000. – 1024 p. [in English]
9. OECD (2002). Education at a Glance. Glossary. Paris: OECD Publishing. Retrieved from : <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/educationataglance2002-home.htm#SOC> [in English]
10. Pepper D. Primary Curriculum Change: Directions of Travel in 10 countries / D. Pepper. – London : QCA International Unit, 2008. – 10 p. [in English]
11. Vicol C. 2005 Post-communist trends in education : Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States / Carmen Vicol // 2005. – 55 s. [in English]

Биницкая Е. Н. Тенденции реформирования системы начального образования в странах Восточной Европы (90-е гг. XX – начало XXI вв.)

В статье проанализированы тенденции развития систем начального образования в странах Восточной Европы (90-е гг. XX – начало XXI вв.). Охарактеризована социалистическая модель образования в странах Восточной Европы и определены ее положительные и отрицательные стороны. Акцентировано, что реформы в системе образования (90-е гг. XX – начало XXI вв.) были направлены на продление срока обязательного обучения и совершенствование мероприятий по обеспечению того, чтобы все ученики получили знания и свидетельство о базовом образовании.

Определено, что, хотя страны восточноевропейского региона имеют сходные черты, нужно учитывать существенные национальные различия, препятствующие широким характеристикам систем образования. Обобщено, что реформы в системах образования сосредоточены на решении шести основных целей: изменение содержания учебных программ; реформирование учебных заведений; гуманизация работы школ; приведение школ к «западноевропейским» стандартам системы образования; децентрализация управления школой; восстановление в университетах программ по научным исследованиям. Определено, что образовательные системы восточноевропейских стран во многих отношениях отличаются, на что влияют различные учебные национальные традиции и модели педагогического образования.

Ключевые слова: тенденции, реформы, система образования, начальное образование, страны Восточной Европы.

Binytska K. M. Tendencies of reforming the system of primary education in the countries of Eastern Europe (1990-s – beginning of the XXI century)

The article analyses the tendencies of the development of the systems of primary education in the countries of Eastern Europe (1990-s – beginning of the XXI century). The socialist model of education in the countries of Eastern Europe has been characterized and its positive and negative aspects have been determined. It is emphasized that the reforms in the system of education (1990-s – beginning of the XXI century), have been aimed at extending the period of compulsory education and improving measures to ensure the fact that all pupils could get the knowledge and the diploma of basic education.

It is determined that, although the countries of the Eastern European region have similar features, it is necessary to take into account significant national differences that impede the broad characteristics of educational systems. It is generalized that reforms in educational systems have been focused on solving six main goals: change of the content of curricula; reform of educational institutions; humanizing of the work of schools; bringing schools to the "Western European" standards of education systems; decentralization of school management; renewal of research programs at universities. It has been determined that the educational systems of the Eastern European countries differ in many respects, as evidenced by different educational national traditions and models of pedagogical education.

Key words: tendencies, reforms, system of education, primary education, countries of Eastern Europe.